

Nr 123.

Av herr **Andersson, Elon**, m. fl., om utredning rörande orsakerna till det försämrade nykterhetstillståndet i riket m. m.

Det allmänna nykterhetstillståndet har under krigsåren undergått en väsentlig försämring. De ådömda *fylleriförseelserna* visa en starkt stigande tendens. En jämförelse med genomsnittssiffrorna för perioden 1935—39 är belysande. Första kvartalet 1942 var siffran 6 % över detta genomsnitt, andra kvartalet 17 % däröver. Men tredje kvartalet låg siffran ej mindre än 41 % över jämförelsenivån. Antalet förseelser under september 1942 var den högsta månadssiffran som någonsin förekommit i ifrågavarande statistik, som började 1917. Likväl falla de på disciplinär väg inom försvaret beivrade förseelserna, som ej lett till krigsrätt, utanför denna statistik. Ett annat vittnesbörd om att nykterhetstillståndet håller på att undergå en försämring är den tilltagande beläggningen på alkoholistanstalterna. Under andra halvåret 1942 steg antalet närvarande vid dessa med nära ett 30-tal procent. Ett särskilt allvarligt drag i utvecklingen är att ungdomsfylleriets under en rad av år stigande tendens fortsatt under kriget.

Fylleriets tillväxt är så till vida överraskande, som den ägt rum under en period av relativt konstant alkoholkonsumtion under de senaste åren. Denna konsumtion har för övrigt legat på en 20 à 25 % lägre nivå än under tiden före kriget.

De förändringar i fråga om *restriktionspolitiken* och *priserna* å spritdrycker, som ägt rum under krigsperioden, ha i huvudsak varit följande. Priserna ha höjts väsentligt den 1 november 1939 samt i mindre grad den 1 maj 1940, den 1 mars 1941 och den 16 mars 1942. Från den 1 oktober 1941 har rätten till efterhandsköp borttagits. Samtidigt sänktes maximitilldelningen från 4 till 3 liter pr motbok och tilldelningen å en stor del av motböcker med mindre inköpsrätt reducerades. Utminutering av s. k. extra juliter under december månad 1941 och 1942 har ej ägt rum. Skärpta regler ha på hösten 1941 och i januari 1942 utfärdats för utställande av nya motböcker och höjning av tilldelningen å äldre motböcker. Hur ha dessa åtgärder verkat på konsumtionen och fylleriförseelserna? Några synpunkter på detta spörsmål skola här anföras.

Vad först spritkonsumtionen beträffar, så bör här i fråga om prisstegringens inverkan beaktas att den fortsatta prishöjningen å spritdrycker, som ägt rum under åren 1940—42, har kommit samtidigt med en ungefär lika stor stegring av inkomstnivån i pengar räknat i landet. Eftersom en parallell och lika stor stegring av spritpriser och inkomster under i övrigt lika

förhållanden ej kan väntas framkalla någon konsumtionsminskning, är det rimligt att icke tillskriva de smärre prisstegringarna under åren 1940—42 någon väsentlig verkan på konsumtionens omfattning under dessa år. Spritprisernas stegringsprocent sedan förkrigstiden kan lämpligen reduceras med hänsyn till inkomststegringen, likaledes i procent räknat. Man finner då för hela perioden 1940—42 en höjning av en sålunda reviderad prisindex för spritdrycker med 60—80 % från 1938 års nivå och en minskning av försäljningen med 20 à 25 procent. Dessa siffror tala för uppfattningen, att höjningen av spritpriserna på hösten 1939 varit den dominerande orsaken till konsumtionens varaktiga nedpressning. Likaledes tyda siffrorna på att efterfrågan på spritdrycker i nuvarande prisläge är rätt litet känslig för prishöjningar.

Svårare är det att bedöma hur ransoneringsskärpningen den 1 oktober 1941 verkat. Eftersom inköpen under september påverkades av den väntade restriktionen, är det naturligt att jämföra inköpssiffrorna för månaderna september, oktober och november detta år med motsvarande siffror år 1940. Man finner då en *ökning* med ungefär 4 procent. För oktober och november voro försäljningssiffrorna obetydligt höjda i jämförelse med föregående år. Dessa fakta göra det icke troligt att ifrågavarande skärpning av restriktionerna medfört någon minskning av konsumtionen. Förmodligen har överlåtelse från motboksägare, som ej utnyttjat hela sin inköpsrätt, till andra personer förekommit i större utsträckning än tidigare.

Indragningen av den s. k. jullitern 1941 tyckes däremot ha haft en väsentligt konsumtionsminskande effekt under december månad detta år. Det är emellertid möjligt att denna uteblivna extra tilldelning medverkade till den kraftiga ökningen av inköpen under januari 1942 jämfört med januari 1941. Läger man därför samman december- och januari-inköpen, finner man en minskning från samma månader ett år dessförinnan med nära 10 procent. Det är knappast troligt, att verkan år 1942/43 skall visa sig hava varit lika stark, då köparna denna gång voro förberedda på att den extra jultilldelningen år 1942 kunde utebli.

En speciell inverkan tyckes minskningen av motboksransonen den 1 oktober 1941 ha haft på antalet motböcker. Efter att ha varit oförändrat under kriget började nämligen detta antal under fjärde kvartalet 1941 stiga och denna stegring har sedan fortsatt, trots den skärpning av reglerna för tilldelning av motböcker som genomförts.

Frågan hur prisstegring och restriktioner påverkat *fylleriförseelsernas antal* är svårare att bedöma. Under krigets första halvår var fyllerifrekvensen låg. Fr. o. m. augusti år 1940 stiger den emellertid väsentligt över genomsnittsnivån under förkrigsåren för att under 1942, som inledningsvis påpekats, ytterligare tilltaga. Antalet för fylleriförseelser dömda personer har stigit ännu starkare än antalet förseelser. Många olika förhållanden torde

ha medverkat till en dylik utveckling. Det förefaller sannolikt att beredskapsinkallelserna, som medföra ett lösryckande från den invanda miljön, i någon mån bidragit därtill. Vidare synas krigs- och kristider erfarenhetsmässigt medföra en svårighet för många att anpassa sig, samt andra psykiska påfrestningar, och spritmissbruk följer därmed. Dessutom har den stigande sysselsättningsgraden givit ökade inkomster åt många eljest ofta arbetslösa personer, vilka sedan gammalt missbruka alkohol. Även andra omständigheter torde ha medverkat till fylleriets utbredning. Särskilt bör det observeras, att utskänkningen av spritdrycker under kriget varit stigande, vilket i och för sig torde ha väsentligt bidragit till fylleriförseelsernas tillväxt. Dessutom torde ökad utskänkning innebära större sannolikhet för rus å offentlig plats och därmed större risk för beivran.

Hur har nu prisstegringen å spritdrycker verkat på fylleriförseelserna? Den omständigheten att dessa under första halvåret efter prisernas stegring den 1 november 1939 lågo väsentligt under genomsnittet för åren 1935—38 tyder närmast på att den haft en minskande effekt. Denna har dock knappast varit så stor som man med tanke på konsumtionens starka nedgång skulle kunnat förmoda. Å andra sidan torde det ej vara riktigt påstå att den genom konsumtionsinskränkningen vidgade marginalen mellan faktiska inköp och inköpsrätt under perioden till den 1 oktober 1941 varit en väsentlig orsak till fylleriförseelsernas tillväxt. Efter inköpsrättens nedgång har nämligen denna marginal minskats mycket avsevärt och likväl fylleriförseelserna fortsatt att växa. I och för sig torde en prisstegring minska köpförmågan och därför även försvaga lusten att använda andras inköpsrätt.

Uppenbarligen är det svårt att genomtränga de invecklade orsakssammanhang, som framträda på dessa områden. En sak är emellertid klar: en utveckling i nykterhetsavseende som den ovan skildrade visar att de nykterhetspolitiska åtgärderna i vårt land icke äro tillräckligt effektiva. I intresserade kretsar frågar man sig med oro, hur den allvarliga utvecklingen skall kunna avbrytas och vilka åtgärder i detta syfte som lämpligen böra vidtagas. Den första förutsättningen för att en välgrundad uppfattning härom skall bli möjlig är att det tillgängliga materialet, vilket till en del här ovan blivit berört, göres till föremål för en närmare analys, som så långt det går klarlägger alla på frågan inverkan faktorer. Därvid bör naturligtvis även pilsnerutskänkningens roll för fylleriet och frågan om pilsnernas alkoholhalt beaktas.

Det framstår som en angelägenhet av största vikt att en dylik undersökning göres och att den särskilt inriktas på att utröna orsakerna till den ogynnsamma utvecklingen och på att bedöma verkningarna av olika vidtagna åtgärder. Den bör leda fram till en belysning av olika tänkbara riktlinjer för nykterhetspolitiken och bör sålunda beakta prishöjningarnas roll

som alternativ till eller komplettering av olika slag av restriktionsåtgärder, bl. a. en förkortning av utskänkningstiden, en höjning av åldersgränsen vid utskänkning av spritdrycker m. m. Vi åsyfta en djupgående och förutsättningslös analys av det statistiska materialet samt en ingående diskussion av de orsakssammanhang, som här föreligga, så att man erhåller en bakgrund för en allmän översyn över nykterhetspolitiken och eventuellt kan uppdraga nya eller reviderade riktlinjer för densamma.

Under hänvisning till ovanstående få vi härmed vördsamt hemställa,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj: anhänga om en utredning rörande orsakerna till det försämrade nykterhetstillståndet och om de åtgärder från statens sida, som i anledning därav kunna vara påkallade, en utredning som syftar till en allmän översyn över svensk nykterhetslagstiftning.

Stockholm den 24 januari 1943.

Elon Andersson.

N. Gärde

Bertil Ohlin.

Åke Holmbäck.

Emil Petersson.

Eskil Albertsson.
